

COĞRAFYA BİLİMİNİN BÜTÜNSELLİĞİ YA DA FARKLILIKLARIN BİRLİĞİ

The Holistic of Geography Science or The Unity of The Differences

İrfan Mukul

Öz

19 yy'de başlayan ve günümüze kadar yeni bilimlerin ortaya çıkışı ve uzmanlaşma ile devam eden süreç aynı zamanda bilimlerin parçalanmışlığını ve bütünsel bir bakış açısından uzaklaşıldığını göstermektedir. Bütün bu gelişmeler, hem konusu bakımından, hem de yöntemi bakımından bütünselci olması gereken bilim dallarında bütünselci olmayan bir bilimsel üretim tarzıyla yüz yüze gelmemize neden olmuştur. Öte yandan bu sürecin dogmatik bir noktaya geldiğinden hareketle, bütün bilimler coğrafya biliminin bütünselci bakışından yararlanarak tez, antitez ve sentez süreçlerinde bütünselci bir hamle yapabilir. Bu anlamda coğrafya bilimi günümüz toplumlarının anlaşılması ve dönüştürülmesi açısından temel bir öneme sahiptir. Coğrafya farklı disiplinlerin bir kesişme noktası olmakla kalmayıp, disiplinler arası bölünmelerin sorgulanmasının ve belki de bu sınırların aşılabilmesinin bir platformu olabilir.

Anahtar Sözcükler: Coğrafya Bilimi, Bütünsellik, Disiplinsel Bölünme, Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler.

Abstract

The period, starting in 19th century and continuing with the emergence of new branches of science and specialization to the present, indicates the emergence of disciplinary divisions within science and wandering away from the holistic perspective. Although scientific branches should entail a holistic perspective of sciences, because of all these development we are faced with scientific approaches and productions which are not holistic. On the other hand, since the process has reached dogmatic point, all branches of science can benefit from the science of geography in moving towards a holistic approach in the process of thesis, anti-thesis and synthesis. In this sense science of geography has crucial importance in order to understand and transform today's societies. Not only Geography is an interface of sciences, it can be also a tool of questioning of disciplinary divisions and exceeding these borders.

Keywords: Geography, Holism, Disciplinary Divisions, Natural Sciences, Social Sciences.

* Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr. imukul@sinop.edu.tr
Eğitim Bilim Toplum Dergisi / Cilt:6 Sayı: 24 Güz: 2008 Sayfa: 8-20
Education Science Society Journal / Volume:6 Issue: 24 Autumn: 2008 Page: 8-20

Giriş

Uzunca bir dönemdir bilimlerin metodolojisi ve işlevleri üzerine tartışmalar sürüp gitmektedir. Felsefeden veya başka bir bilim dalından ayrılan yeni bilim dallarının oluşumunda, profesyonelleşme ve kullanılan yöntem farklılıkları en büyük paya sahiptir. Gerek konusu doğa olan bilimlerin gerekse konusu insan olan sosyal bilimlerin kendi içlerinde ortak bir “konuya” (subject matter) sahip oldukları aşikârdır. Öte yandan bu konuların değişim süreçleri ve kendi özellikleri, her iki bilim alanının farklı yöntemler kullanmaları ve de farklı uygulamalar göstermeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Doğâ bilimlerinin hizmet alanına girmesi, doğadan aktarımlara koşut teknolojik gelişmelerin bize sunduklarının yani mühendislik alanının oluşmasının bu ayrışma ve uygulamalarda önemli bir unsur olarak karşımıza çıkması, vurgulanması gereken bir başka noktadır. Bütün bunlarla birlikte bilimin, sanayileşme ve kapitalizmle birlikte bizzat kendisinin bir pazar alanına dönüşmesi, yani bilimsel bulguların ve keşiflerin ihracı (satılması) ve güç odakları arasındaki çatışma ve bilimin verilerinin savaşlarda bir faktör olarak karşımıza çıkması ise, bilimin doğası ve yöntemlerinden bağımsız olarak, onu tartışmalı bir kavrama dönüştürmüştür. Bu konuda muhalif bilim insanlarının, toplumcu aydınların ve post-modernistlerin açtığı tartışmalara kulak vermekte bizce yarar vardır.

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın bitmesine az bir süre kala, hem bilimle hem de iktidarla ilintili ideolojilerin krize girdiklerini görüyoruz. Tuhaf bir şekilde, bu kriz fen bilimleriyle toplum bilimlerini birbirine daha da yakınlaştırıyor. Aslında, evrimsel karmaşık sistemlerden hareketle önerilen yeni kavramsal çerçeveler toplum bilimlerine tutarlı bir düşünce kümesi sunuyor. Bu düşünceler şunları içerir: Farklı gelecekler, seçenek ve çatalanmalar, tarihe bağımlılık, belirsizlik. Bu düşünceler önümüzdeki yirmi yıl içerisinde insanlığın karşılaşacağı meydan okumaları kavramamız ve karar alıcılara yeni araçlar sunmamız açısından önem taşıyor (Mayor ve Forti,1997: 4).

Bilimin bu özet durumunun karşısında dikkat çeken bir başka nokta ise bilimin parçalanmışlığıdır. Giderek ayrışan ve uzmanlaşan bilim dallarından biri istisnai olarak bu somut durumun dışında kalmaktadır. Unutulmaya yüz tutmuş ve yalnızlığa itilmiş bu alan coğrafyadır. Bu ayrışma ve uzmanlaşma (specialization) süreci aynı zamanda bütünselci bakış açısından kopmayı, parça- bütün ilişkisinin anlamsızlaşması ve yok olması gibi tehlikeli bir noktaya bilimi yüz yüze getirmektedir. İşte tam da bu noktada bu tehlikeli durumunun ortadan kaldırılması için “interdisipliner” bakış ve çalışma alanları oluşmaya başladı. Bu yaklaşıma bir tür “telafi yaklaşımı” denilmesi yanlış olmasa gerek.

Bu makalenin amacı yukarıda somutlanmaya çalışılan bilimin bugünkü durum ve işlevi bağlamında coğrafya bilimini değerlendirmektir. Coğrafya bilimi pek çok açıdan yukarıda tarif edilen durumun dışında kalmıştır ve bilimin geleceği açısından bu yok olmaya yüz tutmuş ya da görmezden gelinen bilim alanı önem arz etmektedir.

Coğrafyanın Yalnızlığı ve Anlamı

Gulbenkian Komisyonu'nun (1995) sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine yayınladıkları raporda, sosyal bilimlerin hiçbir zaman asli parçası olamayan üç alandan birisi olarak coğrafya bilimi de sayılmıştır. Raporda coğrafya için:

Meseleleri sosyal bilimleriyle aynı olmakla birlikte coğrafya kategorileşmeye (doğası gereği bütünsel olması nedeniyle sınıflandırılmaya, parçalanmışlığa) karşı koydu. Fiziksel coğrafyayla olan ilgisi nedeniyle yakın olduğu doğa bilimleriyle, insani coğrafya denilen (bir bakıma antropologların yaptığı, çevresel etkilere biraz daha ağırlık vererek yapmaktaydı) konuya ilgisi nedeniyle yakınlaştığı insan bilimleri arasındaki boşluğu doldurmayı amaçlıyordu. Ayrıca coğrafya, 1945 öncesi dönemde, konusu bakımından gerçekten ve bilinçli olarak dünya çapında bir uygulama peşinde olan bir disiplindi (Gulbenkian Komisyonu Raporu,1995:31).

Açıklaması yapılmıştır. Komisyon raporu, coğrafya biliminin yalnızlığının yanında, dünya çapında bir uygulama peşinde olduğunu belirterek bu bilimin hakkını teslim ediyordu.

Coğrafyanın diğer sosyal bilimlerde yer bulamaması ya da dışlanması diğer sosyal bilimlerin modern dünyada onlara atfedilen işlevleriyle yakından ilgilidir. Tarih, siyaset bilimi, sosyoloji ve ekonomi bilimi batının kendini anlama ve daha iyi taşıma araçsallığına bürünürken, oryantalizm doğuyu ve antropoloji de dünyanın geri kalanını anlama ve kendi istedikleri doğrultusunda yapılandırma amacına hizmet etmek için bilimsel alana zuhur etmiştir. Bu bağlamda önem kazanan bir başka kavram ise mekândır. Kapitalist düzenlerde coğrafi mekânlar fethedilir, talan edilip yağmalanır, sonra da sermaye için gerekli bir konuma getirilirken yeniden düzenlenir ve tanzim edilir. Harvey'e göre: "ister bir mahalle, şehir, isterse bölge, ülke, kıta olarak düşünülün, coğrafi mekân, kendine has politik ve toplumsal nitelikleri olsa da sonuçta sermaye birikim süreçleri içerisinde kapitalizmin gerekliliklerine boyun eğmek zorundadır mekânın zaman tarafından yok edilmesi ve somut coğrafi mekânların hiç durmaksızın çözülmesi, yeniden yapılanması düzenlenmesi şeklinde gerçekleşir" (Harvey, 1997: 150).

Bugün sosyal bilimlerin temel aldığı modernist anlayış, mekânı sosyal bilimlerden kopartan ya da önemini azaltan bir yapıya bürünmüştür. Sözgelimi;

Sosyal bilimlerin mekânı, mekândaki somut ilişkileri incelemekte elde edeceği herhangi bir şey yoktur. Bu anlayışa göre insan ancak tarihi anlamakla ve yeniden kurmakla özgür olabilir. Önemli olan tarihi kurmak, tarihin ileriye akışını sağlayacak koşulları yaratmaktır. Mekânın kendisi, tarihin önünde sadece fethedilmesi, ortadan kaldırılması gereken bir engeldir. Tarih ne kadar ilerici ise, mekân da o ölçüde gericedir. Foucault'nun terimiyle 'zaman, zenginlik, bereket, yaşam ve diyalektik olarak ele alınırken, mekân tam tersine ölü, durağan, hareketsiz ve diyalektik olmayan olarak ele alınmıştır' (Aktaran Soja,1989:1). İşte tüm sosyal bilimlerin temel aldığı bu modernist tarih anlayışı zamanı mekândan tarih disiplini coğrafyadan koparmış, tarihi özgürleştirici düşüncenin tek temeli olarak kabul eden politik tavırlara öncülük etmiştir. Bugün büyük ölçüde coğrafyacıların katkılarıyla sorgulanmakta olan da sadece bu tarih ve toplum anlayışı değil, onun temel aldığı epistemolojik ve ontolojik kabullerdir (Işık,1994:12).

Öte yandan 21. yüzyılda sosyal bilimin dönüştürülmesi, yeniden inşa edilmesi gerektiği fikrinden hareket eden bir sosyal bilimci ve düşünür olan Immanuel Wallerstein şöyle diyor:

Coğrafya on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmakta olan disiplinsel bölünmelerin hepsini kestiği ve bunların hiç birine uymadığından, coğrafyanın bir çalışma alanı olarak yok olacağını ve çeşitli kısımlarının diğer disiplinler tarafından söğürüleceğini bekleyebilirdik. Dolayısıyla mesele, coğrafyanın kendisini daha iyi bir şekilde kabul ettirmekte niçin başarısız kaldığı meselesi değil, coğrafyanın nasıl olup da varlığını devam ettirdiği meselesidir (Wallerstein, 2005: 25).

Bu tespite Wallerstein'in iki yanıtı vardır:

Bu yanıtlardan birincisi, keşiflere güçlü bir ilgi duyan üniversite dışı (Royal Geographical Society gibi) yapılardan alınan güçlü bir destektir. Devletin yakın ilgisini çeken meselelere yönelmesi, coğrafyaya diğer disiplinlerin sahip olmadığı siyasi bir temel sağlıyordu elbette. İkinci yanıtta gelince, coğrafyanın üniversitelerde zayıf olmakta birlikte ortaokullarda ve esas olarak ilkokullarda öğretimin son derece güçlü olduğunu gözlemlediğimizi unutmamamız gerekir. İpucunun bu olduğunu düşünüyorum. Öğretim sistemi içinde niçin bu kadar güçlüydü? 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda zorunlu ilköğretim (ve sonraları da zorunlu ortaöğretimin) asli toplumsal işlevlerinden birinin ulusal yurttaşların şekillendirilmesi yoluyla ulusal bütünleşmenin sağlanması işlevi olduğunu unutmamamız gerekir. Okullarda öğretilen, özellikle öncelikli olarak öğretilen kendi ülkelerinin coğrafyasıydı, yer isimlerinin detaylı bilgisi, bölgesel gelişmeler ve her şeyin üstünde bütünü varsayımsal birliği öğrencilerin kafalarına kazınıyordu. Coğrafya, niçin devle-

Coğrafya Biliminin Bütünselliği yada Farklılıkların Birliği

tin hiçbir bölgesinin ihmal edilemeyeceği ve her bir bölgenin yararlı olduğu konusunda dikkate değer bir dersti. Bu nedenle coğrafya bir disiplin olarak varlığını sürdürdü, ama güç bela, okul çocuklarına göre ve zavallı bir akraba disiplin olarak (Wallerstein, 2005: 26).

Öte yandan coğrafya biliminin temel yaklaşımı olan “bütünsellik ve evrim”, 21. yüzyılda yoğun saldırılara maruz kalan iki kavramdır. Maalesef olayları ve olguları algılama ve yorumlama yetileri bu iki kavramın dışına çıkartılmaya çalışılmaktadır. Sosyal bilimlerdeki bu tökezlemelere rağmen, coğrafya bilimi, hareket halindeki maddenin değişik biçimlerini ve bu biçimlere uyum gösteren canlıların değişimlerini ortaya koyması bakımından evrimle (insan yer hareketlerinin neden olduğu iklim değişimlerinin çocuğudur), hareket halindeki maddenin başka bir şeye dönüşmesi (varlığın kendi yok oluş nede-nini de içermesi) nedeniyle de diyalektikle iç içedir. Kısaca coğrafya bilimi ile ilgilendiğinizde iki gerçeğe ulaşırsınız; birincisi diyalektik, ikincisi ise evrimdir. O halde coğrafya toplumsal yaşamın yeniden üretiminin maddi temelini oluşturan hem doğa hem de insan yapısı koşullarının mekândaki dağılımını ve organizasyonunu inceler.

Bilimlerin Parçalanmışlığı

12

19. yüzyılın bir ürünü olan bilimin parçalanmışlığı “iki kültür” tabiri ile C.P. Snow tarafından 1959’da dile getirilmiştir. Cambridge’de bir yükseköğrenim kurumunun başındayken doğa bilimleri ile sosyal bilimleri alanında çalışmaların birbirlerini anlamalarına engel olan iletişim kopukluğu üzerine şunları söylüyor:

Sürekli olarak iki ayrı gruba girip çıktığım duygusuna kapılıyordum; zekâca birbirlerine denk, aynı ırktan, toplumsal kökenlerinde büyük farklılıklar olmayan, gelirleri hemen hemen aynı olan bu iki grup arasındaki iletişim neredeyse tamamen kopmuştu; bu grupların içinde buldukları entelektüel, ahlaki ve psikolojik iklim arasındaki ortak noktalar o kadar azdı ki, Burlington House’dan ya da South Kensington’dan Chelsea’ye gitmek, okyanus aşırı bir yolculuğa çıkmak gibi oluyordu (Snow, 1993: 2).

Snow’un bu serzenişine iki kültürü aşmak adlı çalışmanın giriş bölümünde Richard E. Lee ile Immanuel Wallerstein şöyle yanıt veriyor: “Elbette Snow, gerçekten de iki kültürün var olduğundan, bunların birbirinden epey farklı olduğundan ve bir anlamda farklı da olmaları gerektiğinden emindi. Snow’a göre, ortada iki kültür olması, anlaşılır ve haklı çıkarılabilir bir entelektüel iş bölümünü yansıtıyordu. Öncelik verdiği, hatta belki de tek ilgilendiği şey, bu bilimsel gerçeklikten kaynaklanan mahvedici çekişmeyi en aza indirmektir” (Lee ve Wallerstein, 2005:15). İki kültür arasındaki boşluğu

nasıl oluştuğu ve bunun üstesinden gelinip gelinemeyeceğini sorgulayan çalışmada Lee ve Wallerstein, “1500’lerde disiplinler yoktur, 1800’lerde tam olarak var sayılmazdı. Bunlar daha çok 19. yüzyılda yaratılmışlardır. Ayrıca 2100’lerde de, en azından bizim bildiğimiz biçimiyle, var olmaya devam edip edemeyeceklerini bu günden bilemeyiz” (Lee ve Wallerstein, 2005: 15). Bununla birlikte Wallerstein Avrupa Evrenselciliği adlı çalışmasında, bilgi yapılarının epistemolojik olarak “bütün bilgilerin sosyal bilimleşmesi” anlamında birleştirilebileceğinden söz ederek, sosyal bilimcilere iki kültürü aşmanın yollarını göstermeye çalışmıştır.

Sosyal bilimlerin önemli disiplinlerinden biri olan iktisadın, günümüzdeki gelişmelerle, dünyayı (daha somut olarak toplumları) kavrama çabası olarak anlaşılması gereken ortak gündemi ile uyumlu olmadığını söyleyen Boratav, “kendi çalışma disiplininin diğer sosyal bilimlerle iletişimi reddetme eğilimine girdiğini ve bunu belli bir üstünlük iddiasıyla yaptığını ileri sürmektedir” (Boratav, 2004: 205).

Bilimlerin çoğunda birlik arayışı neredeyse terk edilmiştir. “Tüm ‘bütüncül düşünce sistemleri’ eksik bulunmuş ve tartışma dışı bırakılmıştır. Bunun sonucunda bilginin olası birliği sorunuyla uğraşmak, aydınlanma geleneğine hayran olmaya devam eden şişirmeci yazarlara, dinci fanatiklere ve daha çok doğa bilimlerinden gelen bir avuç seçkin düşünür kalmıştır” (Harvey, 2008: 277). Bunun hep böyle olmadığını söyleyen Harvey, 1930’lardan sonra ciddi bir bilgi birliği arayışına girildiğini, bu çabanın 1960’larda sönümlendiğini, başlı başına bütünleşme arayışı olan Marksizm’in birlik yaklaşımının da benzer bir akıbete uğradığını şu sözleri ile ifade eder:

Bilgi birliğinin 1844 elyazmaları gibi erken dönem yapıtlarında geliştirilen Marksist versiyonu ise benzer şekilde darmadağın edildi. Zira başkalarının yanı sıra, Lenin sayesinde kuvvetli bir ivme kazanan biçimci yorumu, ona kaldırabileceğinden fazla içsel çelişki yükledi. Bu çelişkiler sonunda ustaca ifşa edilenler arasında Althusser de vardı. Marksizmin içinde “Althussercilik” olarak bilinen düşünce akımı, herhangi basit biçimsel bir birlik mevhumunu (örneğin, maddi koşulların bilinç hallerini belirlediği fikrini yapı-bozumuna uğrattı, ama yerine esaslı bir şey koymayı beceremedi. Marksist geleneğin kendi içindeki bu derin sorgulamaya, bir de 1970’lerin yarısından itibaren her tür “üstanlatı” ya karşı girişilen saldırıda eklenince, Marksist emeller iyice suya düştü. Bunun sonucu, birlik sorusu hakkında herhangi bir ciddi tartışmayı bilimcilere bırakmak oldu. Farklı bilgilerin birliği gibi karmaşık bir soru böylece bilimler arasında birlik gibi dar bir arayışa indirildi (Harvey, 2008: 277).

Coğrafya Biliminin Bütünselliği yada Farklılıkların Birliği

Günümüzde nesnel gelişme odaklarının artmasına karşın, toplumsal ve insani ölçütler bakımından bir gerileme süreciyle karşı karşıyayız. Bu durumun nedenleri arasında bilimlerin parçalanması ve gerçeği nasıl bütünden ayırarak anlamsızlaştığını ve bunun kime nasıl hizmet ettiğini görmek gerekir. Bilimin ne anlama geldiğini ve nasıl bir geleceğe sahip olduğunu kavramanın biricik yolu ise, ona tarihsel ve bütünlüklü bir pencereden bakmaktır. Nitekim günümüzde deyim yerindeyse moda bir söylemle “interdisipliner” bakış ve çalışmalar burada anlatılan eksiklikleri ve yanlışları gidermek amacıyla bugün sosyal bilimler camiasında önemli bir kavram olarak boy göstermektedir.

Bilginin birliği üzerine kimi düşüncelere eleştirel yaklaşan Harvey, bu arayışların bir kısmını mekanist ve indirgemeci bulur.

Bu hâkim görüşten farklı olarak ben bilginin, farklı özelliklere sahip süreç ve parçaların şaşırtıcı ve çelişkili bir dinamik içinde birbirlerini beslediği karmaşık ve girift ekolojiler modeli olarak kurgulanmasını öneriyorum. Bu sistem içerisinde birtakım “anlam aileleri” olduğunu tahayyül edebiliriz (Wittgenstein bu ifadeyi, kendi dil oyunları kuramından bazen çıkarsanan “birbirini dışlayan anlamlar” fikrine karşıt olarak kullanırdı). Her kalabalık ailede olduğu gibi burada da bolca etkileşim, karşılıklı bağımlılık, farklılık ve hiç de azımsanmayacak kadar çekişme ve çatışma (ve ara sıra değişik klanlar ve kollar arasında şiddetli ve yıkıcı mücadeleler) vardır. Çevre konusunda olağanüstü çeşitlilikteki söylemler için tam da bu geçerlidir (Harvey, 2008: 280).

Bu durumda, bilime ekolojik ve evrimsel bir açıdan yaklaşmak, onu tarihsel ve toplumsal ilişkileri içinde irdelemek, bilim ve toplum arasında tarih boyunca oluşan karşılıklı etkileşimleri kavramak ve karşılaştığımız sorunların üstesinden gelebilmemizi sağlar.

Coğrafya Biliminin Bütünselliği ya da Farklılıkların Birliği

19. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal bilimlerin epistemoloji ve metodolojisinde görülen değişimler, bu dönemde görülen sosyal, ekonomik ve politik değişimlerin ve dönüşümlerin ürünüdür. Bu değişim ve dönüşümler sosyal bilimlere farklı disiplinlere ayırmıştır. Sosyal bilimlerdeki bu ayrışma coğrafya bilimini de etkilemiş ve kendi içinde ciddi bölünmelere yol açmıştır. Coğrafya'nın kendi içindeki bölünmesiyle ilgili olarak Özgüç ve Tümertekin'in şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Livingstone'un (1985) tanımıyla, “toplum ve doğayı tek bir açıklayıcı çerçeve içinde bir araya getiren cezbedici bir deneyim” olan coğrafya, görüldüğü gibi, tüm tarihi boyunca değişik akımların etkisi altında kalmış, gerek ikili içyapısı (doğa-toplum/ fiziki-beşeri) gerekse dış gelişmelerle

değişik dönemlerde değişik araştırma ve inceleme eğilimlerine girmiştir. Bir yandan, “fiziki-beşeri tansiyonu” ve “coğrafyanın bütünlüğü” tartışmaları hiç bitmeksizin süregelirken, 1950’lerden sonra da sosyal bilimlerin yön-temlerinin benimsenmesi, bilim dalımızda, Darby’nin söylediği fırtınaları estirmiştir. İkili içyapının ortaya çıkardığı, beşeri ve fiziki coğrafyanın tek bir bilim dalı (coğrafya) altında bir arada tutulmalı mı tutulmamalı mı sorusu geçmişten bu yana hep tartışılmıştır. Bu yüzden de coğrafya, insan bilimleriyle ilgili temel bilimler arasında gidip gelmenin tansiyonunu yaşayan bir bilim dalı haline gelmiştir. Üstelik de bu tansiyon, değişen fikir akımlarına göre tekrar tekrar ortaya çıkmıştır: Marcus ve arkadaşlarının (1992) deyişiyle “coğrafya biliminin saygıdeğer büyükbabaları”nın çalışmalarında örtülü olarak yer almaya başlayan fiziki-beşeri coğrafya çatışması, daha sonra, çeşitli şekillerde açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Toplum ve doğa ile ilgili temel sorunlara dokunmadığı için de bu tartışma hiç bitmeyecek gibi görünmektedir. Şurası da bir gerçektir ki, beşeri coğrafya ile fiziki coğrafya arasındaki farklılık yalnızca içerikte değil, bakış açısında, tarzda ve akademik yazıların akışında da vardır (Özgüç ve Tümertekin, 2000: 326–327).

Yves Lacoste, “Coğrafya Savaşmak İçindir” adlı kitabına bir öykü ile başlar: Bir Hint köyünde beş kör ortak özürleri üzerinde düşünüyorlardı. “Bir fil nedir?” diye sorarlar. Onlara filin görünümünü tarif etmekten bıkmış olan köylüler, bir prensin kırk filiyle köylerine uğramasından yararlanırlar ve kırk filden birini körlere tanıtır. Birincisi kuyruğu tutar ve şu sonuca varır: “Fil bir iptir.” İkincisi hortumu tutarak şöyle bir tepkide bulunur: “Hayır, fil bir borudur.” Üçüncüsü hayvanın böğrüne dayanarak bunu şöyle düzeltir: “Fil bir duvardır.” Dördüncüsü hayvanın ayağını yakaladıktan sonra kesin olarak şöyle söyler: “Fil bir sütundur.” Hayvanın çevresinde bir tur attıktan sonra, sonuncusu filin bakıcısına doğru dönerek ona şunu sorar: “Peki ama bu neye yarar?” Bakıcı: “Efendim sefere çıktığında veya törene gittiğinde fili kullanır” (Lacoste, 1988:111) der. Öyküdeki körlerin yanıtları hem doğru, hem de yanlıştır. Her biri kendi incelediği parçayı gerçeğe yakın olarak anlattığı için doğru, ama bu parçaları genelleyerek bütünü (filin tamamını) bulamadıkları için hepsi de yanılmaktadırlar. Bütünün değişik parçalarının incelenmesiyle ancak sınırlı bir miktar bilgi edinilebilir. Ancak fil hikâyesinde olduğu gibi körler bütünü, elde ettikleri sınırlı bilgileri birbirine ekleyerek bulamamışlardır. Bu öyküde olduğu gibi bazı durumlarda, bütün hakkında fikir sahibi olmadan parçaları ayrı ayrı incelemek bütünü kavramada, anlamada yetersizdir olmaktadır. Çünkü buna benzer durumlarda bütün, değişik parçaları bir araya getirerek elde edilemez. Her bütün, parçalarının toplamından daha farklı niteliktedir. Öyküden hareketle şu soru sorulabilir; coğrafya ne işe yarar? Dünyanın değişik oranlarda küçültülmüş parçalarının incelenmesiyle elde edilen bilgi-

yle iyiyi ve güzeli arama ile sınırlı bir alan, körlerin bütünü bilememeleri gibi sınırlı bilgi yükü ve de yarattığı yanılsama ile kapitalist dünya ekonomisinin ideolojik üstyapısının güncelleştirilmesinin temsilcisi.

Yerküre yıldız tozlarından doğdu. Sonra Güneş'in etrafında şaşmaz bir saat ve kendi etrafında da topaç gibi dönüp durdu. Yerküre'nin yanan yüreği onu kayaların eriyerek yüzeye yükseldiği, sonra soğuyup ağırlaşarak yeniden harlı ateşin içine gömüldüğü bir termik makine haline getirdi. Bu termik makine inorganik ve organik evrim yoluyla dokunabildiğimiz doğayı; mekânı ve coğrafyayı yarattı.

Coğrafya bu bütünlük içinde dünyadaki olgular arasında karşılıklı bağlantıyı yüksek bir kavrayış gücüyle ele alır. Coğrafya kavramının kökeni eski Yunancada her şeyin sarsılmaz temeli anlamına gelen "Gaia" (Yer)'dir. Coğrafya, yerkürede oluşan doğal ve toplumsal olayları betimleyerek oluş nedenlerini, aralarındaki ilişkileri ve yeryüzüne dağılımlarını "farklılıkların birliği" içinde açıklayan bir bilimdir. Coğrafi çevre ise belli bir zaman içinde toplumsal yaşamda ve üretim sürecinde yer alan, her toplumun varlığı ve gelişmesi için gerekli nesnel araçları oluşturan, kendileri de toplumun gelişmesinden etkilenip değişen canlı ve cansız nesnelere tütüdür.

Hiç kuşkusuz özellikle 19. yüzyıldaki bilimlerdeki gelişmeler, coğrafya biliminin bütünselliği fikrinin tekrar ortaya çıkmasına neden oldu. Bu yüzyılda, öteden beri varlığının kabul ettirmiş teolojinin önemini kaybetmesi, bunun yerini 20. yüzyılda ekoloji adını alacak olan çevresel uyumlar ve karşılıklı ilişkilerin almasına yol açtı. Bu sürece Darwin'in katkıları çok fazla olmuştur.

Darwin'in görüşlerinin coğrafi olaylara uyarlanmasıyla genişleyen etkilenme Ritter ve Guyot gibi coğrafyacıların teolojik yaklaşımla ele aldıkları birçok çalışmanın reddine götürmüştür. Bu yüzden de bazı araştırmacılar Darwin'in coğrafyada yarattığı devrimin coğrafyanın doğal teolojiyle olan bağlarını kopardığına inanırlar. Coğrafyada Darwin'le birlikte meydana gelen bir diğer önemli gelişme de "farklılıkta birlik" ya da "birlikte farklılık" fikrinin doğuşuydu ki bu çok tartışılan ve günümüzde de etkisi süren bir gelişmedir (örneğin 2000 yılında yapılan 29'uncu coğrafya kongresinin sloganı 'farklılıkta birliktir') (Özgüç ve Tümertekin, 2000: 193).

Dünyanın birbiriyle eşgüdümlü bölümlere sahip olduğu düşüncesi coğrafyaya yöntemsel bir ilke sağlar. Bu ilke mekânsal bütünlüktür. Hiç kimsenin yerkürede parçaların birbiriyle eşgüdümlü olduğu, olayların belirli bir devreyi-düzeni izlediği ve içindeki özne durumların birbiriyle ilişkili olduğu genel ilkenin-kuralın dışına çıkma lüksü olmamalıdır. Çağdaş Marksist

coğrafyacıardan Harvey, yerkürenin bütünselliği kavramının öncülerinden Alexander von Humboldt'a (1769–1859) birçok atıfta bulunur. Bunlardan birinde “Sevgili meslektaşlarım, eğer Marks’a midenizde fazla yer yoksa neden birazcık Humboldt’tan esin almıyoruz? der. Teori ve uygulamaların iç içe geçtiği çalışmalarında Harvey, coğrafyayı dönüşüm ihtiyacı içinde bir toplumsal uygulama olarak algılamıştır. Harvey, diyalektik materyalizmi bir bilimsel uygulama şekli olarak kurarken, Marks ise felsefesiyle, daha sonra birçok coğrafyacının izleyeceği bir çerçeve de getirmiş oluyordu” (Özgüç ve Tümertekin, 2000: 306).

Coğrafya canlı-cansız nesne ayrımı yapmadan şeylerin oluşumlarını ve gelişmelerini kısaca mekâna uyumlarını yani evrimleşmelerini bir nedensellik ve nesnellik içinde, onları bütünden koparmadan ya da tekil olarak incelediğini de yeniden bütüne dâhil ederek inceler. Coğrafyanın temelinde diyalektik vardır. Her şey bütünün bir parçasıdır ve şey’ler arasında ilişki ve bağımlılık vardır. Coğrafyanın bu özelliği, diyalektik düşüncenin en önemli ilkelerinden birisi olan “bütünsellik ilkesi” ile örtüşmektedir. “Diyalektik materyalist yöneme göre var olan her şey, birbiriyle ilişki halindedir ve birbirini etkiler. ‘Bütünsellik ilkesi’ denilen diyalektik yöntemde herhangi bir nesne tek başına ve soyut olarak değil, öteki var olanlarla ilişkisi içinde ve bir bütünün parçası olarak ele alınır” (Hilav, 1997: 130). Diyalektiğin olgu ve olgular arasındaki ilişkiyi, etkileşimleri, nesnelere değişimlerini, iç-dış çelişmelerini ve aralarındaki bağın bütünlüğünü ifade eden “bütünsellik ilkesi” nin en önemli vurgusu; doğada ya da onun içinde ve parçası olan toplumda herhangi bir şeyin tek başına tekil ve bütünden ayrı değerlendirilerek ya da incelenerek kavranamayacağı ve anlaşılamayacağı vurgusudur.

Sonuç

Çağımızda bütüne, diyalektiğe ve evrime savaş açılmıştır. Bunu günümüzde en çok tartışılan ve dayatılan bir kavram olan postmodernizmde görüyoruz. Postmodernizmin önemli savunucusu ve temsilcilerinden J. F. Lyotard, Postmodern Durum adlı kitabının son bölümünde, O zaman Postmodern Nedir? sorusunu sormuştur. Yanıt olarak “Gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulamayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılp, adın onurunu kurtaralım”(Lyotard, 1990: 95) diyerek bütüne savaş açmıştır. Geline nokta sonuçlar açısından bakıldığında postmodernizm üzerinden bütüne savaş açmak, insana mutluluk getirmemiştir. Organik dünyayı, insanlığın bilincini ve yerküreyi parçalara ayırmak felaketlerle sonuçlanmıştır.

Bu felaketlerin boyutları 7–18 Aralık 2009 Kopenhag İklim Zirvesi’nde dile getirilmiştir. Zirvenin küresel ısınmanın frenlenmesi gibi son derecede

karmaşık ve çok boyutlu yaşamsal önemde bir sorunun çözümüne yönelik olmaktan çok durumu kurtarmayı amaçlayan, sadece üç sayfalık göstermelik bir bildirge ile sonuçlanması, zirvenin yarattığı derin düş kırıklığının önde gelen kanıtları arasında yer almaktadır. Stanford Üniversitesi profesörlerinden felsefeci Michel Serres, Kopenhag Zirvesi'nin başarısızlığı küresel ısınma gibi yaşamsal bir sorunda devlet başkanlarının gezegenin çıkarlarından çok kendi ulusal çıkarlarını savunmalarından kaynaklanmaktadır değerlendirmesinden sonra "iklim zirvesine Gezegeni davet etmeyi unutmuşlar" demek zorunda kalmıştır. Organik dünyanın kurtuluşu; bilimin evreni bütün canlılar adına kavraması, anlaması ve bunun sonucunda yeryüzünün bütün canlılar adına ortak, eşit ve adil kullanılmasına bağlıdır.

O zaman bilim nedir? Bilim, güzeli (felsefe), gerçekten (bilim) koparmamaktır. Yalnızca iyinin araştırılması ya da aydınlanma ile ivme kazanan çabaların yetersizliği içerisinde insanlığın yaşam koşullarının düzeltilmesi bakımından iyi bir toplum aşamasına geçmesidir. Gelin parçanın anlamsızlığına ve temelsizliğine karşı bütünü savunalım ve Marks'ın sözüne kulak verelim "Tek bir bilim tanıyoruz, o da tarih bilimidir. Tarihin iki yüzü vardır, o doğanın tarihi ve insanın tarihi olarak ikiye ayrılabilir. Bununla birlikte bu iki yüzü birbirinden koparamayız. İnsanlar var oldukça doğanın tarihi ve insanın tarihi birbirine bağımlıdır" (Timuçin, 2005: 34).

Doğa, toplum ve tüm varlıklar, hareket halindeki maddenin değişik biçimleridir. Varlık bir süreçtir. Böylece mekânın oluşumu inorganik ve organik evrim süreçleri doğanın hareket halinde olduğunu, her şeyin bir başka şeye dönüştüğünü gösterir. O halde varlığın kendi yok oluş nedenini de içerdiğini söyleyebiliriz. Bütün bunları diyalektik ve evrim gerçeğinden hareketle açıklayabiliriz. Çeşitli bilim dallarının bölük pörçük ortaya koyduğu bu anlayışı, coğrafya bilimi kendi yöntemleri ile açıkladığı için, bilimlerin bütünleşmesine yardımcı olmakla kalmayıp, farklılıkların birliği anlayışıyla bilimlerin bütünleşmesinin odağında yer almaktadır.

1970'li yıllarla birlikte, disiplinler arası geçişliliğin artmasıyla birlikte mekân yeni bir bağımsız ilgi alanı olarak şekillenmeye başladı. Annales Okulu, Marksist coğrafyacılar ve Foucault'un mekâna ilişkin söyledikleri çerçevesindeki kuramsal söylem oluşmaya başladı. Son olarak, "Edward Said'in Orientalism'indeki "hayali coğrafya" kavramında en başarılı örneğini bulan Üçüncü Dünya kaynaklı eleştirilerin oynadığı muazzam rolü göz ardı edemeyiz. Böylelikle tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe ve sosyoloji arasında sınır tanımayan, dinamik bir alışveriş sayesinde "mekân" önemli bir nesne olarak belirdi. Bu görünümde, ister istemez, modernliğin "ilerleme" anlatısı ile gelen zamansal, evrimci sorunsalın eleştirisi

saklıdır. Ama öte yandan, olup biteni basitçe zamana karşı mekânın önem kazanması, değil, bizzat mekân ve zaman ilişkisini yeniden organize eden bir epistemik kayma olduğu söylenmelidir. Bu kayma bir yandan disiplinler sınırları yerinden oynatmakta, öte yandan da, oldukça ucuz bir disiplinler arası şampiyonluğu disiplinler müfredatları gerektirdiği değişikliklerin karşısında adeta panzehir olmaktadır (Mutman,1993:182).

Geleceğe ilişkin olasılıkların gündeme geldiği durumlarda insanlığın yaşam koşullarının düzeltilmesi ve iyi bir toplum aşamasına geçilmesi, bilimin; bütün yeryüzünü bütün canlılar adına kavraması, anlaması ve ortak olarak kullanılmasına bağlıdır. Bu da iki çeşit bilim anlayışından (doğa bilimleri ve sosyal bilimleri) tek bir bilimin çıkması, yani doğa bilimlerinin sosyal bilimleri ya da sosyal bilimlerin doğa bilimlerini kapsamaları ile gerçekleşebilir. Bütün bunların gerçekleşebilmesi coğrafya biliminin, farklı disiplinlerin bir kesişme noktası olmasının yanında disiplinler arası bölünmelerin sorgulanması ve böylece de bilimler arası sınırların aşılabilmesinin bir platformu olmasıyla yakından ilişkilidir.

Kaynakça

- Akcan, E. (1994), “İletişim ve tüketim toplumunda mekânsallığa ait çelişkiler”, Toplum ve Bilim, Sayı: 64–65.
- Bernal, J. D. (2008), Tarihte Bilim 1. Cilt. (İstanbul: Evrensel Basım Yayın).
- Boratav, K. (2004), Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm. (Ankara: İmge Yayınları)
- Gramsci, A. (1986), Hapishane Defterleri. (İstanbul: Onur Yayınları).
- Gulbenkian Komisyonu, (2005), Sosyal Bilimleri Açın. (İstanbul: Metis Yayınları).
- Harvey, D. (1997), Postmodernliğin Durumu. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- Harvey, D. (2008), Umut Mekânları. (İstanbul: Metis Yayınları).
- Hilav, S. (1997), 100 Soruda Felsefe El Kitabı. (İstanbul: Gerçek Yayınevi).
- Işık, O. (1994), “Değişen toplum/mekân kavrayışları: Mekânın politikleşmesi, politikanın mekânlaşması”, Toplum ve Bilim, Sayı: 64–65.
- Lacoste, Y. (1988), Coğrafya Savaşmak İçindir. (İstanbul: Özne Yayınları).
- Lee, E.R / Wallerstein, I. (2005), İki Kültürü Aşmak.(İstanbul: Metis Yayınları).
- Liotard, J. F. (1990), Postmodern Durum. (İstanbul: Ara Yayıncılık).
- Marks, K. (2004), Kapital. Cilt:1. (Ankara: Sol Yayınları).

Coğrafya Biliminin Bütünselliği yada Farklılıkların Birliği

- Marks, K. Engels. F. (1999), Felsefe Metinleri. (Ankara: Sol Yayınları).
- Mayor, F/ Forti, A. (1997), Bilim ve İktidar. (Ankara: TÜBİTAK Yayınları).
- Mutman, M. (1994), "Üretilen mekân, yok olan mekân", Toplum ve Bilim, Sayı: 64-65.
- Özgüç, N/Tümertekin, E.(2000), Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar. (İstanbul: Çantay Kitabevi).
- Said, E. (1995), Entelektüel. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- Said, E. (2007), Oryantalizm. (Ankara: Doğu Batı Yayınları).
- Snow, C. P. (1993), The Two Cultures. (Cambridge: Cambridge University Pres).
- Şendil. T. (2001), Kentsel Çelişki ve Siyaset. (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı).
- Teber, S. (2003), Doğanın İnsanlaşması. (İstanbul: Say Yayınları).
- Timuçin, A. (2005), "Marx'çı düşünceye genel bakış", Felsefelogos, Sayı: 25-26.
- Wallerstein, I. (2005), Yeni Bir Sosyal Bilim İçin. (İstanbul: Aram Yayıncılık).
- Wallerstein, I. (2005), Sosyal Bilimleri Açın. (İstanbul: Metis Yayınları).
- Wallerstein, I. (2007), Avrupa Evrenselciliği. (İstanbul: Metis yayınları).

